

Zgodovinski roman med nacionalno identiteto, ideologijami in »zgodovinskimi žanri«

Egon Pelikan

Univerza na Primorskem
egon.pelikan@guest.arnes.si

Članek analitično primerja dve literarizaciji novejše slovenske zgodovine, to sta odporniška zgodovinska romana Nokturno za Primorsko Alojza Rebule in Zatemnitev Borisa Pahorja. Oba obravnavata ključne relacije med literaturo in zgodovino: univerzalne kontekste evropske in svetovne zgodovine, nacionalni zgodovinski kontekst, vlogo odporništv, autobiografskost, ideološke interpretacije slovenske zgodovine, a tudi aktualno-politični pogled. Oba romana razkrivata, kako miti, spekulacije, navidezno nelogične povezave, ki v zgodovinopisju »nimajo pravice do obstoja«, omogočajo velike presežke v dojemanju večplastnega zgodovinskega dogajanja v literarizaciji zgodovine, velike primanjkljaje pa v znanstvenem zgodovinopisju.

Ključne besede: literatura in zgodovina / slovenska književnost / zgodovinski roman / Srednja Evropa / nacionalna identiteta / Pahor, Boris / Rebula, Alojz

UDK 82.0:930.85
821.163.6.09-311.6

Uvod

Za primerjalno analizo literarizacije novejše slovenske zgodovine sem izbral dva zgodovinska romana, ki razvijata temo odporništv iz perspektive primorskega slovenstva v času, ko je skoraj tretjina Slovencev živela pod Italijo. To sta romana Alojza Rebule *Nokturno za Primorsko* (Mohorjeva družba, 2004) ter roman Borisa Pahorja *Zatemnitev* (Slovenska Matica, prvi izid leta 1975, drugi 1987).

V obeh delih izstopa vrsta skupnih vsebinskih sklopov, zajetih iz iste / skupne zgodovinske snovi, ki jo avtorja oblikujeta tudi v istih motivih (upornik, duhovnik, revolucionar, aktivistka, eksekutor, itd.), a v idejno različni interpretaciji tem. Te se nanašajo na ključna vprašanja slovenske novejše zgodovine, po katerih se oba avtorja v koncentričnih krogih, na

različnih ravneh večplastne zgodovinske spirale, postopoma spuščata v zgodbo: od širokih, najuniverzalnejših vprašanj, vse do ravni političnih in nazadnje osebno izkustvenih tem, ki nato povratno (in spet nazaj do najvišje ravni) ponovno legitimirajo in opravičujejo subjektivne sodbe, razmišljanja ali delovanje njihovih literarnih oseb – spet v imenu najvišjega, univerzalnega idejnega izhodišča. Te spirale, po katerih avtorja pomikata akterje svojih zgodb, so idejno ogrodje za večplastnost obeh zgodb. Tak pristop je povsem v skladu z metodo tradicionalnega zgodovinopisja od romantike vsaj do teorije francoske »totalne zgodovine« oziroma t. i. pluralizma diskurzov (prim. Veyne 24).

Tako kakor v omenjenem tradicionalnem zgodovinopisju tudi v obeh zgodovinskih romanah pridemo do sklenjenega hermenevitičnega kroga in imamo v obeh primerih na enem mestu dolg izbor vsebin, ki pogojujejo tovrstno relacijo med historiografijo in zgodovinskim romanom:

1. Univerzalne kontekste evropske zgodovine (univerzalizem evropskega razsvetljenstva na eni in univerzalizem katolicizma na drugi strani);

2. Nacionalni zgodovinski kontekst (tj. položaj slovenske manjšine v Julijski krajini pod fašizmom v času med obema vojnama na eni ter na drugi strani neuresničeno idejo Zedinjene Slovenije);

3. Oba avtorja že od zavestne izbire zgodovinske snovi hote ali nehote stojita (do določene mere) tudi v ideološkem kontekstu interpretacije novejših slovenske zgodovine;

4. Oba se zato (spet hote ali nehote) znajdetata do določene mere tudi v politični rabi zgodovinske snovi, ki je v 20. stoletju malokdaj povsem ločljiva od interpretacije zgodovinskih dogodkov;

5. Oba predstavljata upor v Julijski krajini po prvi svetovni vojni (pri čemer oba prikazujeta različne idejne usmeritve upora, od katoliškega, prek liberalno-narodnjaškega, do komunističnega);

6. Idejne dileme in nasprotja pa avtorja nazadnje zaostrija ob vprašanju odpornišva in kolaboracije med drugo svetovno vojno ter odnosa Slovencev do vseh treh evropskih totalitarizmov, s katerimi se srečajo v času druge svetovne vojne in takoj po njej);

7. Poseben kontekst, ki družita oba avtorja, je tudi »zgodovinski kontekst zamejskosti« (tj. pogled na zgodovino skupnega slovenskega etničnega prostora iz zornega kota dogajanja zgodovine v njegovem najzahodnejšem delu, na Primorskem pod Italijo);

8. Za oba avtorja je ob tem značilen tudi »aktualni kontekst zamejskosti« (tj. današnji pogled, oziroma kolektivni nacionalni spomin, ki nastaja na omenjenem »robu« etničnega prostora).

9. Podobna pa sta si tudi v literarnih postopkih. Boris Pahor nastopa z biografskim romanom, pri katerem se dogodki do določene mere preple-

tajo z avtorjevo biografijo, Alojz Rebula pa oblikuje duhovniški zgodovinski roman, ki z dogajanjem sega v čas, ki ga je osebno izkusil tudi sam.

10. Ob vsem naštetem, kar sicer zbližuje avtorja, pa kot osnovno sredstvo argumentacije idejnih izhodišč tudi oba najpogosteje uporabljata fiktivne dialoge.

Izbor omenjenih nivojev in problematik, ki ju obravnavata oba romana, tako spominja na učni program študija zgodovine na kateri od univerz v Srednji Evropi, saj na enem mestu (v vsakem od romanov) srečamo celoten »predmetnik«: od obče evropske zgodovine (tj. razsvetljenstvo, socialne revolucije, totalitarne ideologije, odporništvo, kolaboracijo, komunizem, politični katolicizem, holokavst, itd.), prek evropskih nacionalnih ideologij in »rojstva narodov«, kronologij politične zgodovine, zgodovine evropskih narodnostnih manjšin, vse do zgodovine vsakdana, individualnih spominskih virov, in še bi lahko našтели.

Te obširne teme avtorja soočata z osebnimi izkušnjami in usodami primorskih upornikov (katoličanov, liberalcev, komunistov ali npr. tudi politično in ideološko povsem neangažiranih posameznikov) ter s premišljenim potekom posameznih dialogov med akterji v velikem miselnem naporu argumentirata njihove odločitve, dejanja in (posledično) tudi njihove osebne usode.

V teh argumentativnih oziroma interpretativnih »presežkih«, ki so v moderni zgodovinski stroki bolj ali manj nezaželeni (spekulacija, domneva, sum, intuicija, predpostavka, itd.), avtorja, ki izhajata iz zgodovinske snovi, tako zapuščata področje zgodovinopisja in ustvarjata na področju literarnega – na področju historiografske fikcije.

Univerzalni konteksti evropske in svetovne zgodovine

V literarnem soočanju z omenjeno večplastnostjo zgodovinske tematike se oba avtorja najprej navezujeta na najširši evropski idejni zgodovinski kontekst, iz katerega pri pisanju izhajata: na eni strani na začetke sekularizacije evropske misli v renesansi in razsvetljenstvu ter na drugi na idejno tradicijo evropskega katolicizma.

V delu Alojza Rebule naletimo na pozitivno poudarjena idejna stališča likov realnih zgodovinskih oseb, kot so bile npr. bavarski časnikar Fritz Gerlich, urednik katoliškega časopisa *Der gerade Weg*, nato na povzemanja misli ali kratkih citatov, npr. iz Nikolaja Berdjajeva, vse do papeških avtoritet od Leona XIII. do Pija XI. (prim. Rebula, npr. 116, 123–125). Ti liki, ki so pomemben sestavni del tradicije evropskega katolicizma, v romanu očitno predstavljajo idejne avtoritete.¹

Boris Pahor na drugi strani nemalokrat izpostavlja posameznike iz tradicije, ki začenja z osebnostmi, kot je Francis Bacon, izpostavi npr. Giuseppa Mazzinija, svobodomiselne ideje Alessandra Manzonia, Giacomina Leopardija (prim. 55, 66 ali 274) in drugih, ki predstavljajo rdečo nit evropske (bolj ali manj sekularizirane) razsvetljenske idejne paradigme.

Nacionalni zgodovinski kontekst

Na zgornjo izhodiščno shemo idejne bipolaritete avtorja navezujeta ključne zgodovinske prelomnice slovenske novejšje zgodovine. Izpeljujeta jih v stališča svojih likov in jih razvijata znotraj vsakokratnega konteksta, kot rečeno – znotraj univerzalnega, nacionalnega, ideološkega, političnega in naposled tudi njune subjektivne izkušnje s primorsko zgodovino.

Nacionalni zgodovinski kontekst, ki je bil pri Slovencih skoraj praviloma narodno-obramben, je pri avtorjih v zamejstvu tako rekoč dosledno narodno-obramben. Ta kontekst je pri obeh avtorjih tako močan, da pogosto (hote ali nehote) tudi radikalna ideološka izhodišča svojih likov nenehno prilagajata narodno-obrambni držji (slovenstvo mora preživeti in zmagati, cilj je Zedinjena Slovenija, ki se mora uresničiti, itd.).

Literarni junaki obeh romanov se v argumentacijah in obrambi ene ali druge ideološke in politične pozicije pogosto znajdejo v vlogi razlagalcev stališč in dogodkov, ki jih je v resnici zelo težko zgodovinsko celovito osvetliti in utemeljiti, junaki pa se z njimi lahko identificirajo, jih zagovarjajo ali z njimi zgolj simpatizirajo (prim. tematiziranje primata komunistične partije v osvobodilni borbi v romanu Borisa Pahorja (181) ali, po drugi strani, argumentiranje »funkcionalne kolaboracije« v romanu Alojza Rebule (110)). V opisanem predstavljanju ideoloških stališč smo zagotovo najdlje na točkah, kjer avtorja iz konteksta zgodovinopisja ustvarjata zgodovinski roman.

Ideološki kontekst interpretacije medvojne slovenske zgodovine

Znotraj ideoloških dilem narodno-obrambnega konteksta se tako nujno soočamo tudi z opredeljevanjem do že omenjene katoliške idejne paradigme. Osnovna idejna delitev na Slovenskem, od vzpostavitve idejnega in političnega pluralizma naprej (in tako tudi v obeh obravnavanih romanih), sega od liberalno-katoliškega prek socialistično-katoliškega do komunistično-katoliškega idejnega spopada in se (v skladu z znanimi tezami npr. Dušana Pirjevca ali Dimitrija Rupla in drugih) odvija »najprej« v literaturi,

se nato seli v politiko in spreminja v radikalen politični (in v času druge svetovne vojne nazadnje še vojaški) spopad, ter se nazadnje danes – paradokсно – pri obeh obravnavanih avtorjih »že spet« dogaja v literaturi (prim. Hladnik 211). Zgodovinska literatura (roman) se v tem primeru obnaša enako (»nacionalno-funkcionalno«) kakor literarno zgodovinopisje.²

Zdi se, kot bi se ritem siceršnje idejne, ideološke in politične delitve znotraj naroda stopnjeval v nekontrolirano dinamiko, potem ko se politični dogodki strnejo v prehitro zaporedje in si sledijo s preintenzivno soslednostjo. Idejne delitve se tedaj spremenijo v nacionalno katastrofo, kakršna je bila državljanska vojna na Slovenskem, ki jo v vsej kompleksnosti tematizirata tudi oba romana. To, da oba avtorja ustvarjata izven današnjega slovenskega državnega prostora, tega dejstva v ničemer ne spreminja – temveč ga potrjuje (prim. J. Kos 193–194 in 218–219), saj idejni spopad znova vrača na literarno polje.³

Tudi v opredelitvi slovenske literarne tradicije Boris Pahor npr. izrecno izpostavlja idejno dvotirnost, ko se v svojih političnih argumentacijah eden od junakov iz katoliškega idejnega kroga sklicuje na Frana Saleškega Finžgarja in Ivana Preglja, v svobodomiselnem krogu pa spet drugi na Otona Župančiča in Ferda Kozaka (20), na Srečka Kosovela, Franceta Bevka in Ivana Cankarja (77, 274).⁴

»Idejni razkol« na teoretski ravni kulminira v retrogradnem eshatološkem tematiziranju vprašanja primata »vere ali narodnosti«, ob katerem se avtorja soočata (gl. Rebula 33 in 34; Pahor 79) z enim od temeljnih vprašanj slovenske zgodovine prve polovice 20. stoletja, z vprašanjem t. i. ideološkega »reda vrednot« (kot je to vprašanje primata označeval vodilni medvojni ideolog slovenskega političnega katolicizma Aleš Ušeničnik (prim. Grdina 60)).

Političnost zgodovinske snovi

Če avtorja hočeta ali nočeta (kar lahko ostane odprto vprašanje), se njuna romana (zaradi doslej povedanega) nujno interpretirata tudi v aktualnem političnem kontekstu, ki sega vse do današnjih aktualnih političnih vprašanj (sprave, poprave krivic, vse do določanja državnih praznikov, državnih proslav, itd.). Sočasno branje obeh romanov nam nehote ponuja tudi pritažen odgovor na vprašanje, zakaj je bila v tridesetih letih in v času druge svetovne vojne katoliška bitka izgubljena vnaprej, izgubljena kakor npr. bitka katoličanov v Nemčiji z nacionalsocializmom. »Zakrament jagnjeta« (če parafraziramo Heinricha Bölla) v spopadu s komunizmom na Slovenskem ni imel pravih možnosti, »onstran dobrega in zlega« pa je bila za katoliške upornike fraza, ki je nikoli niso prav razumeli.

Tako nam avtorja v literarnem dialogu s preteklostjo pomagata ozaveščati tisto, čemur Hannah Arendt (30-43) pravi tudi »nenehno soočanje s totalitarizmom«.

Upor v Julijski krajini med obema vojnama

Že odmevnost obeh romanov v vseslovenskem prostoru dokazuje, da se v slovenski zgodovinski literaturi soočamo s podobnim pomanjkanjem vedenja o zgodovini Slovencev na Primorskem (v odnosu do vseslovenskega nacionalnega konteksta) kakor v historiografiji. Tu gre za znano vprašanje, ali je zgodovino slovenskega naroda sploh mogoče pisati »pod skupnim imenovalcem« glede na to, kako zelo različen je razvoj po pokrajinah (nenazadnje v vsem 19. in 20. stoletju) (gl. tudi Rožac Darovec). V času, ki ga tematizirata oba romana (času med obema vojnama), prevladujejo na Primorskem pod Italijo povsem drugačna vprašanja in problemi kot v osrednji Sloveniji, kjer so Slovenci soočeni s povsem drugačnimi političnimi problemi (s centralizmom, s problemi hitrega gospodarskega razvoja in z do skrajnosti zaostreno ideološko bipolariteto (prim. Vodopivec 7)).

Upor proti fašizmu v Julijski krajini (ta je po vzpostavitvi rapalske meje obsegala skoraj tretjino slovenskega državnega ozemlja), je nazadnje točka kjer se oba avtorja v interpretaciji in literarizaciji zgodovinskih dogodkov tudi najbolj »ujameta«. V tematizaciji tega časa in prostora ideološke bipolaritete, značilne za vseslovenski kontekst 20. stoletja, nenadoma ne igrajo več bistvene vloge. Skupni nasprotnik in očitne krivice, ki jih povzročata poskus sistematičnega etnocida v Julijski krajini, ne le zabrišejo idejni, politični, ideološki, itd. razkol, temveč nenadoma, in kot narodno povsem sprejemljive, sobivajo vse oblike upora, ne glede na ideološke razlike – nacionalni upor liberalnega podmladka v organizaciji TIGR, komunistični upor Pina Tomažiča (četudi še vedno z mislijo na slovensko sovjetsko republiko) ter organiziran iredentistični upor »politiki obeh Rimov« v katoliškem taboru (prim. Rebula 39; Pahor 43).

Vprašanja odpornišva in kolaboracije v času druge svetovne vojne

Pri interpretaciji tega vprašanja se avtorja spet povsem razideta. Izpostavljata ključna in vedno znova aktualna vprašanja slovenske zgodovine 20. stoletja, kot so bila obravnavana znotraj tradicionalnih ideoloških in političnih taborov po drugi svetovni vojni. Upor in revolucija na eni

strani ter antikomunizem in kolaboracija na drugi, se skozi obe literarni deli sicer motivno in tematsko prepletata, vendar se avtorja ob obravnavi teh vprašanj (o katerih razmišljajo njihuni junaki) spet znajdeta na nepremostljivih bregovih. Seveda oba spet prikazujeta položaj iz zornega kota primorskega partizanstva na eni in vloge primorske duhovščine na drugi strani in tako primorska situacija spet izstopa iz vseslovenskega konteksta, a hkrati problematizira zgodovinsko dogajanje v njem.

Pahorjevi junaki se v opisanem ideološkem kontekstu npr. bolj nagibajo k sodelovanju v upor, četudi pod vodstvom komunistov, in zagovarjajo upor, »tudi če o komunistih res vse drži«, s stališča: »nikoli na stran okupatorja« (Pahor 79–80). Na drugi strani pa nam junaki Alojza Rebule v svojem ideološkem kontekstu predočajo položaj na strani kontrarevolucije in posledično kolaboracije ter tragedijo, ki se je na Slovenskem zgodila katoliškemu taboru, potem ko se je znašel na kolaborantskih pozicijah (Rebula 109, 110). V končni posledici si različno zamišljajo tudi narodno-obrambno akcijo, npr. kot čakanje na aktualni trenutek (Rebula 109–111) ali takojšen oboroženi upor (Pahor 290).

Zgodovinski kontekst »zamejskosti«

Vprašanja obravnave primorskega zgodovinskega konteksta, ki se pojavljajo tako v literarni kakor v historiografski obravnavi, se v slovenskem zamejstvu do danes (nedvomno in razumljivo) zgoščajo ob vprašanju pripadnosti Trsta ob koncu druge svetovne vojne. »Izguba Trsta« predstavlja prav poseben slovenski nacionalni mit. Pri tem eden od likov Alojza Rebule npr. namiguje na izgubo Trsta zaradi zasedbene politike v Trstu, zaradi samovlade jugoslovanskih oblasti v t. i. »štiridesetih dneh« (Rebula 171), na drugi strani pa junak Borisa Pahorja doživlja izgubo Trsta kot posledico spopada velikih sil (Pahor 317), ki se je dejansko odvijal prav ob vprašanju politične usode mesta.

Aktualni kontekst zamejskosti

Nazadnje oba romana skozi dialoge in usode junakov v svoji zgodovinsko-spoznavni razsežnosti pripeljeta bralca nehote do sklepa, da ne katoliška ideja upora v dvajsetih in tridesetih letih ne revolucionarna v času druge vojne nazadnje nista povsem zmagoviti – ne dejansko (zaradi česar sta oba avtorja še danes zamejska Slovenca, saj se že omenjena Zedinjena Slovenija ne uresniči) niti ne vsebinsko (ker osvoboditev ne prinaša zma-

ge demokracije in resnične družbene osvoboditve znotraj vseslovenskega nacionalnega konteksta).

Oba avtorja tukaj spet združi opazovanje slovenskega prostora z zahodnega roba, »iz zamejstva«, a kljub temu se zdi, da pogled ni bistveno bolj jasen – morda ga preveč določa kontekst, ki je (ker je nacionalen) tudi ideološki in s tem spet in takoj »klasično slovenski«, tj. zaznamovan z izkušnjo spopada dveh ideologij s precej jasnimi robovi, ki ju ločujeta (prim. Zalta).

Literarni postopki idejnega soočanja

Argumentacije v obeh romanih največkrat potekajo v obliki fiktivnih dialogov ali samorefleksij posameznih junakov. Oba avtorja pri tem ustvarjata dialoge, v katerih en ali drugi sogovornik (v skladu z njemu določeno ideološko opcijo) praviloma zmaga ali sogovornika vsaj pripelje v situacijo brez racionalnega proti-argumenta, v dilemo brez odgovora (Rebula 111; Pahor 182). Dialogi pri tem potekajo po vzorcu »sokratičnega dialoga« kot klasičnega literarnega prijema. Ideološke koordinate obeh besedil se pri tem izražajo v dialogih »nevtralnih opazovalcev«, ki pa so pogosto subtilno prizanesljivi do odločitev in še bolj do nosilnih idejnih premis enega ali drugega idejnega tabora.

V specifičnem narativnem postopku takega dialoga se nam pogosto kaže tudi očitna razlika med znanstvenim zgodovinopisjem in zgodovinskim romanom. Sodobna historiografija problem predstavi in razlaga na podlagi virov, na podlagi zgodovinskih šol, na podlagi metodoloških pristopov in nenazadnje že na podlagi izbire množice različnih zgodovinskih virov. Literatura, ki ustvarja zgodbo, jo zaokroža, zaključuje in s tem pogosto tudi nujno simplificira odgovore na vprašanja, ki zgodbo obdajajo kot njen zgodovinski kontekst – kot rečeno – v imenu naroda, manjšine, ideologije ali politike in dokler se to dogaja znotraj literature, katere cilji so v prvi vrsti estetski, s tem tudi ni nič narobe. V tem smislu s stališča sodobne historiografije oba avtorja ravnata podobno kot tradicionalni zgodovinar ali kot velja za zgodovinski roman, ki se naslanja na tradicionalno zgodovinopisje.⁵ Sodobna historiografija (za razliko od tradicionalnega zgodovinopisja) se zgodbi izmika in je praviloma tudi ne določa vnaprejšnja ideja celote.⁶

Sklep: med historiografijo in literaturo

Oba avtorja za literarizacijo zgodovinske snovi, podobno kakor za argumentacijo stališč, ki jih zastopajo njune literarne osebe, v izhodišču

uporabljata produkcijo historiografije. V zgodbi o »kuri in jajcu«, literaturi in historiografiji, vsaj v našem primeru zgodovinopisje dokaj jasno predhaja literaturi. Brez zgodovinskih predlog bi namreč obe besedili ne bili mogoči.

Miti, spekulacije, ugibanja, navidezno nelogične povezave, ki v zgodovinopisju, kot rečeno, »nimajo pravice do obstoja«, omogočajo v literarizaciji zgodovine na eni strani velike presežke v dojetanju kompleksnega zgodovinskega dogajanja (odpiranje moralnopolitičnih dilem, ki jih literarni junak npr. lahko razreši, zgodovinska dejstva pa tega ne morejo ne potrditi ne zanikati), na drugi strani pa tudi velike primanjkljaje.

Literatura si hitre zaključke, moralne sklepe in sodbe o zgodovinskem dogajanju lahko privoščiti, ker so ti sklepi literarni in zato fiktivni, historiografija pa zgodovinsko dogajanje lahko samo predstavi, artikulira in opremlja z refleksijo. Pri zgodovinskem tekstu namreč velja »pravica veta« s strani zgodovinskih virov in četudi bi npr. o medvojni kolaboraciji slovenskih domobrancev ali njihovi tragični povojni usodi oziroma komunističnih likvidacijah obstajalo nešteto možnih interpretacij ali diskurzov, nam nazadnje ostane nekaj, kar se ne da reducirati in tudi ne preinterpretirati: nekaj, čemur lahko rečemo samo »zgodovinska resnica«. Zgodovinar stoji – če uporabim definicijo Jerzyja Topolskega – v permanentnem dialogu s preteklostjo prek zgodovinskih virov, s samim seboj prek racionalne argumentacije, in s publiko (tj. ožje definirano skupino znanstvenikov specialistov), pri čemer je ujetnik pozitivistično uporabljanih virov (prim. Hanisch 221). Z avtorjem zgodovinskega romana ga neogibna subjektivnost interpretacije družiti zgolj do te meje.⁷

Zato pa si iz »historiografske izložbe« literatura lahko izbira argumente za »logičnost zgodbe«, vsaka glede na lastno prepričanje in celo vsaka glede na morebitno pripadnost idejni opciji (prim. Matajc).

Tako je sploh možno, da tudi oba naša avtorja soobstajata v nacionalno-obrambnem (zamejskem) kontekstu, pogosto sicer na idejno nasprotnih pozicijah, kjer vsak zase ustvarjata prepričljivo literaturo, ki kot taka prinaša vsaka »svoj prav«, kot literatura pa teh »dejstev«, ki jih predstavlja, seveda nikakor dokončno ne dokazuje – niti ji kaj takega ni potrebno. Pogosto se razhajata ob bistvenih vprašanjih, a se ujemata v tem, da jih (oba iste) prepoznavata kot bistvene. To so točke, kjer sta knjigi motivno povsem kompatibilni, paradokсно, a razumljivo pa se na teh mestih najbolj razhajata v argumentaciji. Roman Alojza Rebule je, kot je videti (hote ali nehote), pravzaprav napisan kot odgovor na Pahorjevo knjigo izpred tridesetih let. Zato je najbolje oba romana brati v neposrednem zaporedju, saj ob estetskem užitku lahko primerjamo tudi argumentacijski napor obeh avtorjev.

Ob vsem povedanem oba avtorja ustvarjata vrhunsko literaturo, o čemer nedvomno priča tudi njun mednarodni in nacionalni ugled, ki ju uvršča med največja imena slovenske literarne produkcije.

Literatura torej ne more dokazati zgodovinskih dejstev, a ker gre za literaturo, za fikcijo, ji to niti ni potrebno, česar naj bi se bralci tudi zavedali. Tu smo namreč na točki, kjer zgodovinopisje lahko prek literature prehaja v (nacionalno) mitologijo, ki je konstitutivni dejavnik naroda.

Miti, ki so v zgodovinopisju škodljivi, so nasprotno, za literaturo lahko koristni. Sicer ne nujno vedno in vsi, a praviloma so sproducirani prav na relaciji zgodovina – literatura, z estetizacijo prve.

OPOMBE

¹ Po mnenju literarnega zgodovinarja Janka Kosa se je Alojz Rebula »iz razmeroma svobodomiselnih zasnov prvih pripovedi, zlasti romana *Senčni ples*, polagoma izoblikoval v izrazito katoliškega literarnega pričevalca, esejista in polemika« (Kos 208).

² Tako je razumljivo, da se je historizem že v zametkih, pri Herderju, ideološko napajal še iz ene podlage, plodne za nastanek in razvoj (literarnega) zgodovinopisja: iz težnje po političnem oblikovanju imaginarne skupnosti – naroda. Pri t. i. kulturnih narodih, tistih, ki so bili v primerjavi s t. i. zgodovinskimi nacijami prikrajšani za enotno in državno individualnost [...], je ravno literarno zgodovinopisje skočilo na prizorišče kot odrešilni zaveznik« (Juvan 21-22).

³ »Javni precep, v katerem deluje zgodovinopisje, ilustrira izkušnja tranzicije, ko oživljeni interes za javno preteklost rabi redefiniranju kolektivnih identitet [...], zlasti nacionalne. Politika sili zgodovinarje v razsojanje o vsem, kar je v bližnji preteklosti spornega, z druge strani pa jim očitajo, da je »uradna« zgodovina – četudi se ukvarja z davno etnogenezo – sredstvo indoktrinacije« (Juvan 27).

⁴ Primerjaj analizo nazorskih opredelitev npr. v razpravi Janka Kosa *Dubovna zgodovina Slovenen*.

⁵ »[Literarni] zgodovinar, ki je sledil metafizičnim, filološkim in nacionalno-političnim nagibom historizma 19. stoletja, je postal vsevedni in vse-vidni pripovedovalec, ki občinstvu razodeva »idejo celote«. Uzrl jo je v podobi globinskega gibala, ki nekdanj razdrobljene »naključne« podatke povezuje v enovitno in smotrno zgodbo, jih osmišlja, razlagalno prežarja od znotraj; »ideja celote« je oblikovala način komentiranja dejstev, besedilo tematsko povezovala in igrala vlogo nadosebnega junaka, denimo »lepotec«, »napredka«, »duha časa« ali »naroda«, ki je skriti vzrok ali cilj posameznih zgodovinskih dogodkov, dosežkov« (prim. Juvan 19-20).

⁶ »Bloch je razgalil novega malika, ki ga je treba pregnati iz zgodovinarskih razmišljanj: zaverovanost v en sam vzrok. Obsodba je brez priziva: monizem vzroka, predsodek zdrave pameti, postulat logike, obsedenost preiskovalnega sodnika [...] V zgodovini se vzroki ne postulirajo. Ampak se iščejo,« ugotavlja Jacques Le Goff (Bloch 34).

⁷ »Zgodovina naj torej [...] ne ugotavlja lažnih zakonitosti, saj so zaradi nenehnega vdiranja naključij pač nemogoče. Veljavna je samo tedaj, če je prežeta z razumskostjo in razumljivostjo: njena znanstvenost potemtakem ni v naravi, v njenem predmetu, ampak v početju in metodi zgodovinarja,« ugotavlja Jacques Le Goff (Bloch 17) v predgovoru h knjigi Marca Blocha *Apologija zgodovine ali zgodovinarjev poklic*.

LITERATURA

- Arendt, Hannah. »Razumevanje in politika«. *Nova revija*. 30. 289–290 (2006): 30–43.
- Bloch, Marc. *Apologija zgodovine ali zgodovinarjev poklic*. Ljubljana: Studia humanitatis, 1996.
- Hanisch, Ernst. »Die Linguistische Wende«. *Kulturgeschichte Heute*. Hg. Wolfgang Hardtwig, Hans-Ulrich Wehler. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, 1996.
- Grdina, Igor. *Preroki, doktrinariji, epigoni*. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo, 2005.
- Hladnik, Miran. »Slovenska diskusija o zgodovinski povesti in zgodovinskem romanu«. *Slavistična revija*. 30.2 (1996): 201–21.
- Juvan, Marko. »O usodi ‚velikega žanra‘«. *Kako pisati literarno zgodovino danes?* Ur. Darko Dolinar in Marko Juvan. Ljubljana: ZRC SAZU, 2003.
- Kos, Janko. *Duhovna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica, 1996.
- Matajc, Vanesa. »Sodobni in moderni slovenski zgodovinski roman.« *Obdobja 21. Slovenski roman*. Ur. Miran Hladnik in Gregor Kocijan. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2003. 201–211.
- Pahor, Boris. *Zatemniten*. Ljubljana: Slovenska Matica, 1987.
- Rebula, Alojz. *Nokturno za Primorsko*. Celje: Mohorjeva družba, 2004.
- Rožac Darovec, Vida. »Do koder seže spomin«. *Meje in konfini*. Ur. Vida Rožac Darovec. Koper: Založba Annales, 2005. 43–114.
- Veyne, Paul. *Der Eisberg der Geschichte*. Berlin: Merve Verlag, 1981.
- Vodopivec, Peter. *Od Pobljinove slovnice do samostojne države*. Ljubljana: Modrijan, 2006.
- Zalta, Anja. »Protestantizem in bukovištvo med koroškimi Slovenci«. *Anthropos* 36.1–4 (2004): 59–72.